

§ 28. Тэрытарыяльны падзел Афрыкі ў XIX ст.

1. Якія характэрныя рысы мела развіццё афрыканскіх дзяржаў і народаў у Сярэднявеччы?
2. Што вам вядома пра лёс народаў Афрыкі пасля Вялікіх геаграфічных адкрыццяў і сустрэчы з еўрапейцамі? 3. Дзе размешчаныя Экватарыяльная і Паўднёвая Афрыка? 4. Якія мусульманскія краіны Паўночнай Афрыкі ўваходзілі ў склад Асманскай імперыі?

Найважнейшай падзеяй сусветнай гісторыі сталі Вялікія геаграфічныя адкрыцці. Адбылася сустрэча цывілізацый, якая змяніла лад жыцця многіх народаў свету. Для афрыканцаў яна ператварылася ў жахлівае бедства — гандаль рабамі. Еўрапейцы зрабілі кантынент сапраўдным месцам палявання на людзей. За межы Афрыкі былі вывезеныя дзясяткі мільёнаў чалавек — самых моцных, здаровых і цягавітых. Гандаль чарнаскурымі рабамі стаў ганебнай старонкай у еўрапейскай гісторыі і гісторыі дзвюх Амерык.

Цягам XIX ст. з гандлем рабамі было скончана. Аднак еўрапейцы пачалі заваёўваць Афрыканскі кантынент. Самыя драматычныя падзеі адбыліся ў апошняй трэці стагоддзя. Еўрапейскія дзяржавы літаральна разрывалі Афрыку на часткі і завяршылі сваю «працу» да пачатку Першай сусветнай вайны.

Як еўрапейцы захоплівалі афрыканскія землі? Як адбываўся тэрытарыяльны падзел Афрыкі паміж еўрапейскімі дзяржавамі? Якімі былі вынікі антыкаланіяльнага супраціву афрыканскіх народаў?

1. Пачатак захопу афрыканскіх зямель еўрапейскімі дзяржавамі. Да 1870-х гг. толькі дзясятая частка велізарнага кантынента знаходзілася ва ўладанні еўрапейскіх дзяржаў. *Алжыр* належаў Францыі. *Капская калонія* на поўдні Афрыкі — Англіі. Там жа нашчадкамі галандскіх перасяленцаў былі створаныя дзве невялікія дзяржавы. Астатнія еўрапейскія ўладанні ўяўлялі сабой апорныя базы на марскім узбярэжжы. Унутраныя раёны Афрыкі былі для еўрапейцаў таямніцай за сямю пячаткамі — нявывучанымі і маладаступнымі.

Чарнаскурыя рабы ў труме карабля, які накіроўваецца ў Амерыку.
Мастак *Ё. М. Ругендас*.
Першая палова XIX ст.

Як вы мяркуеце, ці ўсе рабы дабярэўца да месца прызначэння? Патлумачце сваю думку.

Еўрапейскія падарожнікі на прыёме ў караля Буганды (цяпер Уганда). Малюнак XIX ст.

Еўрапейская экспансія ў глыбінныя вобласці Афрыканскага кантынента ў XIX ст. стала магчымай дзякуючы маштабным геаграфічным даследаванням.

З 1800 па 1870 г. у Афрыку было адпраўлена больш за 70 буйных геаграфічных экспедыцый. Падарожнікі і хрысціянскія місіянеры сабралі каштоўныя звесткі аб прыродных багаццях і насельніцтве Трапічнай Афрыкі. Многія з іх зрабілі вялікі ўнёсак у навуку, але плён іх дзейнасці скарыстаў еўрапейскія прамыслоўцы.

Выдатнымі падарожнікамі і даследчыкамі Афрыкі былі француз *Р. А. Кае*, немец *Г. Барт*, шатландзец *Д. Лівінгстан* і англічанін *Г. М. Стэнлі*. Толькі смелыя і моцныя людзі маглі пераадольваць вялікія адлегласці, бесплодныя пустыні і непраходныя джунглі, парогі і вадаспады вялікіх афрыканскіх рэк. Экспедыцыі працягваліся гадамі, і далёка не ўсе ўдзельнікі вярталіся

Складзіце расказ ад імя еўрапейца. Апішыце, што з убачанага (пачутага) магло ўразаць ці здзівіць падарожніка. Якім мог быць вынік гэтай сустрэчы?

236—237

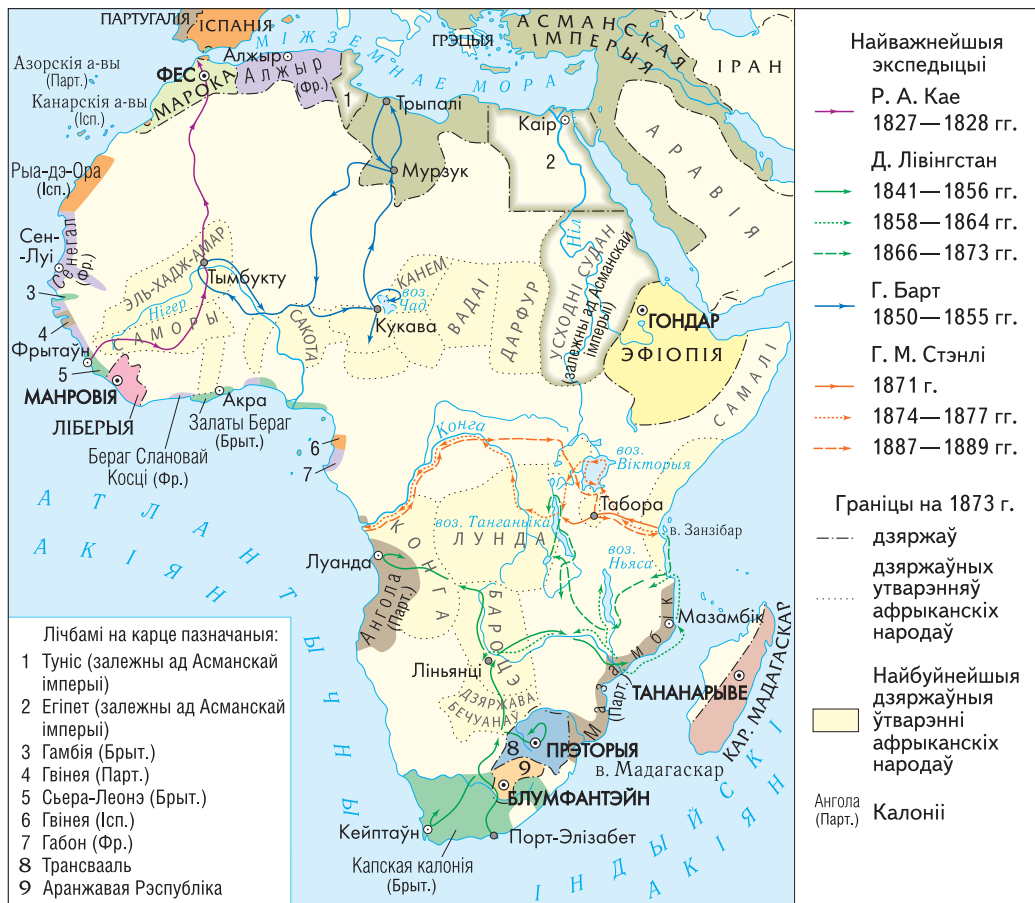

дадому. Самы высакародны і бескарыслівы з падарожнікаў Давід Лівінгстан памёр у Афрыцы ад ліхаманкі ў 1873 г.

Еўрапейскіх каланізатараў прываблівалі ў Афрыцы яе вялікія прыродныя багацці, каштоўныя віды сыравіны, такія, напрыклад, як каўчук і пальмавы алей, а таксама магчымасць вырошчваць у спрыяльных кліматычных умовах какаву, бавоўну, цукровы трыснёг і іншыя сельскагаспадарчыя культуры. Іх цікавілі золата і алмазы, выяўленыя на ўзбярэжжы Гвінейскага заліва, а затым у Паўднёвай Афрыцы. Урэшце, з каланізацыяй Афрыкі еўрапейцы звязвалі магчымасць пашырэння зоны гандлю еўрапейскімі таварамі.

Пачатак захопу Афрыкі паклаў бельгійскі кароль *Леапольд II*. У 1876 г. ён прачытаў паведамленне пра тое, што ў басейне ракі Конга размешчана «дзівосная і казачна багатая краіна». Леапольд II, які кіраваў зусім маленькай дзяржавай, захапіўся ідэяй авалодаць вялізнай тэрыторыяй, роўнай адной трэці Злучаных Штатаў. З гэтай мэтай ён запрасіў да сябе на службу журналіста Генры Стэнлі. Гэта быў вядомы падарожнік, які праславіўся тым, што адшукаў экспедыцыю Д. Лівінгстана.

Па даручэнні бельгійскага караля Стэнлі выправіўся ў Конга са спецыяльнай місіяй. Хітрасцю і падманам ён заключыў шэраг дагавораў з афрыканскімі правадырамі

Найважнейшыя экспедыцыі ў Афрыку ў 1800—1889 гг.

Прааналізуйце змест картасхемы і вызначце, якая частка Афрыканскага кантынента да 1873 г. заставалася слаба вывучанай.

на тэрытарыяльныя ўладанні. Да 1882 г. яму ўдалося набыць для караля Бельгіі больш за 1 млн км² зямель. У гэты ж час Англія акупавала Егіпет. Пачаўся тэрытарыяльны падзел Афрыкі.

2. Берлінская канферэнцыя (1884—1885). Францыя і Партугалія не ўтойвалі сваёй незадаволенасці. Яны самі планавалі захоп тэрыторыі Конга. Канфлікт, што ўзнік,

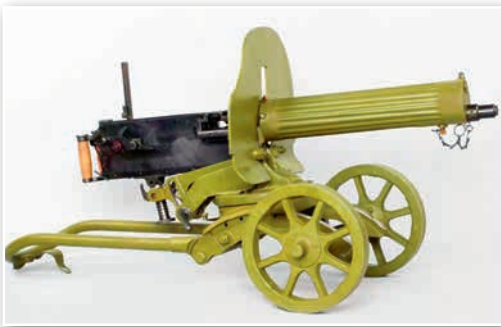

Берлінская канферэнцыя

Як вы лічыце, ці здолеў мастак перадаць атмасферу, што панавала на канферэнцыі?

235—236

Кулямёт «Максім»

быў вырашаны на *Берлінскай канферэнцыі 1884—1885 гг.* па ініцыятыве германскага канцлера О. фон Бісмарка.

Прадстаўнікі 14 еўрапейскіх дзяржаў «узаконілі» на канферэнцыі тэрытарыяльны падзел Афрыкі. Для набывання любой тэрыторыі дастаткова было яе «эфектыўна акупаваць», г. зн. захапіць і своечасова паведаміць пра гэта астатнім дзяржавам. Пасля такога рашэння бельгійскі кароль мог быць абсалютна спакойным. Ён стаў «законным» уладальнікам тэрыторый, якія ў дзясяткі разоў перавышалі памеры яго ўласнай краіны.

3. «Вялікае афрыканскае паляванне». Набываючы афрыканскія тэрыторыі, еўрапейцы ў большасці выпадкаў звярталіся да падману і хітрасці. Бо дагаворы падпісваліся з правадырамі плямёнаў, якія не ўмелі чытаць і часта не ўдумваліся ў змест дакумента. Узамен тубыльцы атрымлівалі ўзнагароду ў выглядзе некалькіх пляшак джыну (спіртны напой) або рознакаляровага адзення.

У выпадку неабходнасці еўрапейцы выкарыстоўвалі зброю. Пасля вынаходства ў 1883 г. кулямёта «Максім» са скарастрэльнасцю 11 стрэлаў у секунду адвага і храбрасць чарнаскурых практычна не мелі ніякага значэння. Як пісаў англійскі паэт Хілэр Белак:

*Што хочам зробім мы, а ім
І рыпацца дарма:
Ёсць кулямёт у нас «Максім»,
У іх яго няма.*

Пераклад Н. Б. Кучмель

Заваяванне кантынента больш нагадвала паляванне, чым вайну. Невыпадкова яно ўвайшло ў гісторыю пад назвай «вялікага афрыканскага палявання». Так, у 1893 г. на тэрыторыі сучаснага Зімбабвэ 50 еўрапейцаў, узброеных шасцю кулямётамі, забілі 3 тыс. афрыканцаў за дзве гадзіны.

Драўляная зброя (булава) ваяра Паўднёвай Афрыкі. XIX ст.

Чаму здабыткі еўрапейцаў у Афрыцы таго часу называюць «вялікім афрыканскім паляваннем»? Выкажыце сваё стаўленне да падобных фактаў у гісторыі.

На мяжы XIX—XX стст. падзел Афрыкі завяршыўся. Велізарныя тэрыторыі кантынента апынуліся ва ўладанні Англіі, Францыі, Партугаліі, Італіі, Бельгіі і Германіі. І хоць ваенная перавага была на баку еўрапейцаў, многія афрыканскія народы адказвалі ім жорсткім супрацівам. Яскравы прыклад таму — падзеі ў Эфіопіі.

4. Барацьба Эфіопіі супраць еўрапейскай каланізацыі.

У XIX ст. цікавасць да Эфіопіі сталі праяўляць развітыя еўрапейскія дзяржавы, асабліва Англія. Яна адкрыта ўмешвалася ва ўнутраныя справы гэтай афрыканскай краіны. У 1867 г. 15-тысячная англійская армія ўварвалася ў межы Эфіопіі. Эфіопскія войскі былі разбітыя, а імператар, не жадаючы здавацца, скончыў жыццё самагубствам. Англічане страцілі ўсяго двух чалавек.

Але Англія не здолела скарыстацца вынікамі сваёй перамогі. Супраць заваёўнікаў былі і прырода, і людзі. Англічанам не хапала харчавання, пітной вады. Іх акружала ваража настроенае насельніцтва. І яны былі вымушаныя пакінуць краіну.

У канцы XIX ст. над Эфіопіяй навісла новая пагроза, гэтым разам з боку Італіі.

Вызначэнне межаў еўрапейскіх уладанняў у Афрыцы. Французскі і нямецкі афіцэры вычэрчваюць лінію мяжы ў раёне ракі Конга. Ілюстрацыя з французскай газеты пачатку XX ст.

Прыдумайце не меней чым тры пытанні да гэтай ілюстрацыі.

Бітва бураў з англічанамі.
Мастак Дж. Э. Мак-Конел. XX ст.

Якія асаблівасці англа-бурскай вайны вы можаце назваць?

Патлумачце паняцце «імперыялістычная вайна».

Яе спробы ўсталяваць пратэктарат над афрыканскай дзяржавай былі адхіленыя разумным і прадбачлівым імператарам Менелікам II. Тады Італія пачала вайну супраць Эфіопіі.

У сакавіку **1896 г.** адбылася вядомая бітва пры *Адуа*. Упершыню афрыканская армія здолела разграміць войскі еўрапейскай дзяржавы. Больш за тое, быў падпісаны мірны дагавор, паводле якога Італія прызнавала суверэнітэт Эфіопіі — адзінай незалежнай афрыканскай дзяржавы ў канцы XIX ст.

5. Англа-бурская вайна. Драматычныя падзеі адбываліся і на поўдні Афрыкі. Гэта было адзінае месца на кантыненте, дзе белыя ваявалі з белымі: англічане з нашчадкамі галандскіх перасяленцаў — *бурамі*.

У **1899 г.** выбухнула англа-бурская вайна. Сімпацыі многіх людзей свету былі на баку бураў — народа, які кінуў выклік найбуйнейшай дзяржаве таго часу. Вайна, як і чакалася, скончылася ў **1902 г.** перамогай Вялікабрытаніі, якая стала непадзельна валадарыць на поўдні Афрыкі. Як і іспанска-амерыканская вайна 1898 г., гэтая вайна з боку Англіі была за перадзел свету, г. зн. насіла імперыялістычны характар.

Ключавыя словы: Р. А. Кае, Г. Барт, Д. Лівінгстан, Г. М. Стэнлі, Леапольд II.

1. Вызначце, якім чынам звязаныя ў гісторыі Афрыкі такія паняцці, як геаграфічныя даследаванні, каштоўныя віды сыравіны, спрыяльныя кліматычныя ўмовы, свабодны рынак, еўрапейская экспансія ў глыб кантынента.
2. Дайце ацэнку дзеянням бельгійскага караля Леапольда II, накіраваным на захоп тэрыторыі Конга.
3. Дакажыце, што краіны, якія ўдзельнічалі ў тэрытарыяльным падзеле Афрыкі, адкрыта зневажалі такія агульначалавечыя каштоўнасці, як справядлівасць, свабода, роўнасць, братэрства, недатыкальнасць і суверэнітэт дзяржаў.
4. Раскажыце пра барацьбу эфіопскага народа супраць заваёўнікаў. Якія ўрокі можна вынесці з гэтай гісторыі?
5. Выкажыце сваё стаўленне да вайны паміж Англіяй і бурамі. Патлумачце, чаму сімпацыі многіх людзей былі на баку бураў.

Афрыканскі барабан джун-джун.
XIX ст.

Выкарыстоўваючы дадатковую літаратуру і рэсурсы інтэрнэту, падрыхтуйце паведамленне пра музычныя інструменты народаў Афрыкі.

Усяго за 50 долараў

У пачатку XIX ст. у Злучаных Штатах узнікла «Амерыканскае таварыства каланізацыі», створанае з мэтай перасялення ў Афрыку вызваленых чарнаскурых рабоў. Месцам пасялення была выбраная тэрыторыя на Гвінейскім узбярэжжы Заходняй Афрыкі. У 1821 г. таварыства набыло гэтыя землі ў вечнае карыстанне ў мясцовых правадыроў за 6 ружжаў, 1 скрынку пацерак, 2 бочкі тытуню, 4 капелюшы, 3 насоўкі, 12 люстэркаў і іншыя тавары агульным коштам 50 долараў. Спачатку чарнаскурыя перасяленцы заснавалі на гэтых землях паселішча Манровія, названае ў гонар амерыканскага прэзідэнта Манро. У 1847 г. была абвешчана Рэспубліка Ліберыя, што значыць «свабодная». Насамрэч «свабодная» дзяржава знаходзілася ў залежнасці ад ЗША.

Абагульняльныя пытанні і заданні да раздзела IV

1. Складзіце ментальную карту ці разгорнуты план адказу на тэму «Краіны Азіі і Афрыкі ў XIX — пачатку XX ст.». Азнаёмце аднакласнікаў з вынікамі вашай працы.

2. Аснову сацыяльнай структуры Японіі пачатку XIX ст. складалі чатыры саслоўі: сяляне (80 % насельніцтва краіны), самураі, рамеснікі, гандляры. Вяршыню грамадскай іерархіі займалі даймё — князі, сёгун — «вялікі палкаводзец», або ўладар, і мікада — імператар. Самай вялікай эканамічнай і палітычнай магутнасцю валодаў сёгун. Яму належала больш за 30 % усёй зямлі і 25 % усяго ўраджаю рысу — галоўнага багацця Японіі, меркі ўсіх даходаў. Прааналізуйце гэтыя звесткі.

Параўнайце сацыяльную структуру японскага грамадства з сацыяльнай структурай Расіі і краін Захаду. Вызначце ў іх агульнае і адрознае.

3. Дайце характарыстыку эпохі кіравання японскага імператара Муцухіта (храналагічныя межы, пад якой назвай увайшла ў гісторыю, імператар як асоба, характарыстыка і значэнне ажыццёўленых пераўтварэнняў, вынікі кіравання, ацэнка дзейнасці гісторыкамі).

4. Раскрыйце прычыны і наступствы палітыкі самаізаляцыі Кітая.

5. Сістэматызуйце ў табліцы матэрыял пра народныя паўстанні ў Індыі і Кітаі. Вызначце іх агульныя і спецыфічныя рысы.

Пытанні для параўнання	Паўстанне сіпаяў у Індыі (1857—1859)	Тайпінскае паўстанне ў Кітаі (1850—1864)
Прычыны паўстання		
Склад удзельнікаў		
Супраць каго скіраванае		
Мэты паўстання		
Прычыны паражэння		

6. Растлумачце значэнне паняццяў *каланіялізм*, *самаізаляцыя*, *гвалтоўнае «адкрыццё»*, *нацыяналізм*, *сіпай*, «*новыя асманы*».

7. Запоўніце ў сшытку апошнюю графу табліцы «Становішча асноўных сацыяльных груп Індыі да і пасля яе заваявання Вялікабрытаніяй». Падумайце, якую можна зрабіць выснову.

Сацыяльныя групы	Да заваявання	Пасля заваявання
Феадалы	Абсалютная ўлада	
Сяляне	Спадчыннае права на зямлю. Існаванне сельскай абшчыны	
Рамеснікі	Росквіт рамяства. З'яўленне мануфактур	

8. Каго вы лічыце найбольш значнымі гістарычнымі дзеячамі краін Усходу XIX — пачатку XX ст.? Падрыхтуйце паведамленне (стварыце прэзентацыю) пра аднаго з іх і прапануйце вынікі працы аднакласнікам.

9. Здзейсніце віртуальнае падарожжа ў найбольш прывабную для вас краіну Усходу, вызначце час і мэту свайго знаходжання ў гэтай краіне. Прапануйце аднакласнікам маршрут свайго падарожжа ў творчай форме.